

Venäjän vaalituloksen rehellisyyttä jäljittämässä

Jukka Pietiläinen

”Kun äänestämme oikein, elämme paremmin, ja kun vielä paremmin elämme, niin oikein äänestämme” (Lašin 2009, 133).

Vaalituloksen väärentäminen oli yksi tärkeimmistä syistä, miksi Venäjän kansalaiset lähtivät kadulle ja järjestivät mielenosoituksia rehellisten vaalien puolesta. Tämä artikkeli tarkastelee Venäjän vaalituloksia ja niiden todennäköistä manipulointia osana vuoden 2000 jälkeen syntyneitä venäläistä poliittista kulttuuria, joka tarjoaa hyvät olosuhteet vaalituloksen väärentämiseen paikallistasolla. Laajamittaista vaalitulosten väärentämistä on mitä ilmeisimmin esiintynyt ainakin vuoden 2007 parlamenttivaaleista alkaen.

Väärentäminen ei ole suinkaan ainoa Venäjän vaalien ongelma, ja muut ongelmat kuten median yksipuolisuus ja poliittisten vaihtoehtojen rajoittaminen hallinnollisin toimin ovat ehkä vielä tärkeämpiä. Tässä artikkelissa kyse on kuitenkin nimenomaan tulosten väärentämisestä ja erityisesti sellaisesta tulosten väärentämisestä, joka voidaan havaita tilastollisesti.

Venäjän vaaliviranomaiset ovat tehneet vaalituloksen peukaloinnin havaitsemisen helppoksi, sillä Venäjällä vaalitulokset julkaistaan äänestysaluekohtaisesti heti äänestyksen päät-

tymisen jälkeen. Internetistä tulokset löytyvät jo vuodesta 2003 alkaen. On ilmeistä, että tulosten julkaisemisella pyritään lisäämään avoimuutta ja vaalitulosten luotettavuutta; ne julkaistaankin heti seuraavana päivänä vaalien jälkeen. Koko valtakunnan tulokset samoin kuin kaikkien paikallis- ja aluevaalien tulokset on saatavana äänestysalueittain.

Vaalituloksen väärentämistä ja sen tilastollista paljastamista on tutkittu aikaisemmin esimerkiksi Ukrainassa (D’Anieri 2005; Lukinova, Myagkov & Ordeshook 2011), Venezuelassa (Levin, Cohn, Ordeshook & Alvarez 2009) ja Yhdysvalloissa (Bleifuss & Freeman 2011). Näiden tutkimusten kritiikissä on todettu, että erilaisten tilastollisten testien käyttäminen on ongelmallista väärennösten paljastamisessa (Deckert, Myagkov & Ordeshook 2011). Esimerkiksi pelkkä vahva korrelaatio äänestysprosentin ja jonkin puolueen tai ehdokkaan kannatuksen välillä ei tarkoita, että kyse olisi varmasti tulosten peukaloinnista. Tilastollisten keinojen käyttämiseen on syytä suhtautua varauksella, sillä äänestyskäyttäytyminen voi vaihdella suuresti myös silloin, kun tulosta ei väärennetä. Poikkeukselliset jakaumat ja erityisesti muutokset niissä antavat kuitenkin viitteitä siitä, että tuloksiin on pyritty vaikuttamaan joko vaalikampanjan tai äänestyksen aikana tai sitten itse ääntenlaskennassa.

Tästä huolimatta tilastolliset menetelmät on tehokas tapa selvittää väärinkäytöksiä, vaikka niiden avulla ei voida osoittaa, että tuloksia on manipuloitu jollakin nimenomaisella äänestysalueella. Esimerkiksi äänestysprosentti tai jonkin puolueen kannatus voi olla tasan 75,0 %, mutta

jos tasaprosentteihin päättyviä äänestysalueita on suhteettoman paljon on syytä epäillä, että tuloksia on pyritty korjaamaan tiettyyn tavoitteeksi asetettuun prosenttiin.

Tilastollisesti voidaan havaita myös äänen lisääminen jollekin puolueelle itse äänestysprosessin aikana. Tämä ei todista väärentämistä yhtä vahvasti kuin tasalukuihin päättyvät tulokset, mutta esimerkiksi korkea korrelaatio jonkin puolueen kannatuksen ja äänestysprosentin välillä, samoin kuin äänestysprosentin tai jonkin puolueen kannatuksen normaalijakautumasta poikkeava jakautuminen voivat olla merkkejä tästä. Myös vaalituloksen epätasainen poikkeaminen edellisistä vaaleista voi kertoa manipuloinnista, sillä aluetasolla puolueiden kannatus on yleensä suhteellisen vakaata. Venäjän vielä kehitysvaiheessa oleva puolue- ja poliittinen järjestelmä tuovat tosin mukanaan omat epävarmuustekijänsä. Esimerkiksi uusia puolueita syntyy ja vanhat poistuvat nopeaan tahtiin ja liikkuvia äänestäjiä on siten paljon.

Toisaalta monissa dokumentoiduissa tapauksissa vaalitulokseen ei ole lisätty ääniä, vaan tuloksia on korjattu vähentämällä ääniä toisilta puolueilta ja lisäämällä niitä muille puolueille, yleensä valtapuolueelle (esimerkkejä teoksessa Raznevannyje... 2012, 111, 133, 231). Tätä ei ole yhtä helppo havaita tilastollisesti. Kuitenkaan vaalitulosta ei ole todennäköisesti peukaloitu suurella osalla äänestysalueista, sillä muuten tilastollinen vääristymä ei näkyisi jakaumissa.

Venäjän lyhyt vaalihistoria

Venäjällä on pidetty monipuoluevaaleja 1990-luvun alusta lähtien. Monipuoluevaalit olivat Venäjälle uutta, sillä Neuvostoliiton aikana vaaleissa oli yleensä vain yksi ehdokas, jota vastaan tosin saattoi äänestää. Vuosien 1991 presidentinvaalien ja vuoden 1993 parlamenttivaalien tulokset poikkesivat toisistaan eri alueilla ja monilla alueilla (esim. Dagestanissa), joilla valtapuolue sai myöhemmin vahvan kannatuksen, suurimman kannatuksen saivat kommunistit. Vuonna 1991 yksi Jeltsinin vahvimmista alueista oli

Moskova, kun taas monissa vähemmistökansallisuusien tasavalloissa Jeltsinin kannatus jäi melko pieneksi.

1990-luvun vaaleissa oli havaittavissa kommunistien kannatuksen keskittyminen Etelä-Venäjälle, jota kutsuttiinkin punaiseksi vyöhykkeeksi. Alueelle oli tyypillistä myös lehdistön vapauden muuta Venäjää pienempi taso ja kaikkein pienintä lehdistönvapaus oli monissa etnisissä tasavalloissa (Anatomija svobody slova 2000). Kommunistien vahva kannatus etelässä päättyi suurelta osin Putinin kauteen kun aikaisemmin kommunisteihin kuuluneet aluejohtajat siirtyivät Yhtenäisen Venäjän kannattajiksi.

Venäjän vaalien tulosten väärentämistä on tutkittu jo vuoden 1993 parlamenttivaalien ja vuoden 1991 presidentinvaalien yhteydessä (Sobjanin & Suhovolski 1995). Sobjanin ja Suhovolski havaitsivat voimakkaan yhteyden Kommunistien, Agraaripuolueen ja LDPR:n yhteisen kannatuksen ja äänestysprosentin välillä ja päättelivät, että ääniä on lisätty näille puolueille. Tätä arviota on voimakkaasti arvosteltu eikä väite ole saanut tukea muilta tutkijoilta (Ljubarev, Buzin & Kynev 2007, 21–25; Deckert, Myagkov & Ordeshook 2011). On ilmeistä, että tulosten epäselvyydet olivat 1990-luvulla suhteellisen vähäisiä, mikä selittää omalta osaltaan valtapuolueen heikon kannatuksen vuoden 1995 vaaleissa. Silloin Kotimme on Venäjä sai ainoastaan 13 % äänistä, massiivisesta mediakampanjasta huolimatta. Myös 1990-luvun puolivälissä pidetyissä kuvernöörien vaaleissa noin puolet ehdolle asettuneista kuvernööreistä hävisi vaalit (Ljubarev, Buzin & Kynev 2007, 27).

Myös vuoden 1996 presidentinvaaleissa tulosten väärentämistä on arveltu tapahtuneen, erityisesti vähemmistökansallisuusien tasavalloissa (Mjagkov ym. 2009). Esimerkiksi Dagestanissa Zjuganovin äänimäärä väheni 63,2 prosentista 44,8 prosenttiin ensimmäiseltä kierrokselta toiselle. On toki mahdollista, että dagestanilaiset ovat siirtyneet äänestämään ennakoitua voittajaa. Samoin Tatarstanissa monilla alueilla Zjuganovin kannatus putosi rajusti ensimmäiseltä kierrokselta toiselle, erityisesti

maaseudulla (Mihailov 2000, 33). Tatarstanin presidentin mukaan ensimmäisellä kierroksella ei työskennelty äänestäjien kanssa riittävästi: ”meidän olisi pitänyt selvittää ihmisille, että on välttämätöntä tukea Venäjän presidenttiä” (sit. Beichelt 1997, 124).

Venäläisen tutkimuksen mukaan ”hallinnollisen resurssin” käyttö alkoi Tatarstanissa jo 1990-luvun vaaleissa ja tuloksena oli järjestelmä, jossa paikallinen johto pystyy muokkaamaan vaalituloksen sellaiseksi kuin vaaditaan (Farukšin 2002, 56). Tatarstanissa erot kaupunkien ja maaseudun välillä ovat kuitenkin suuret: maaseudulla valtapuolue saa yleensä yli 90 % äänistä (ja lähes kaikki äänestävät), kun Kazanissa ja muissa suurissa kaupungeissa tulos jää selvästi pienemmäksi. Näin ollen on mahdollista, että tulos on syntynyt äänestäjiin vetoamalla tai painostamalla ja muilla keinoin kuin varsinaisesti tuloksia peukaloimalla.

Hallinnollisella resurssilla tarkoitetaan erilaisia epävirallisia vaikutuskeinoja, joita voidaan käyttää silloin kun laillisia keinoja ei ole käytettävissä. Käytännössä asia tapahtuu niin, että ylempältä taholta esitetään toivomus hoitaa asia tietyllä tavalla tai saada aikaan tietty lopputulos, ja pysyäkseen hyvissä väleissä ylempään tason kanssa, alemman tason toimijat toteuttavat toivomuksen, vaikka muodollista pakkoa tähän ei olisikaan. Käytännössä hallinnollisen resurssin käyttämiseen liittyy voimakas pakonomaisuus ja vahva pelko etujen menettämisestä (Allina-Pisano 2010, 374). Vaalien tapauksessa tämä tarkoittaa sitä, että käytännössä paikalliset vaalitoimikunnat ovat vastuussa, jos väärinkäytökset tulevat julkisiksi tai niitä aletaan tutkia. Ylempään tason toivomuksista ei yleensä jää mitään dokumenttia.

Käytettäviä keinoja ovat esimerkiksi useiden äänestyslippujen antaminen yhdelle äänestäjälle, kotiaänestys, jossa vaalisalaisuuden säilyttäminen on ”käytännössä mahdotonta” ja toisten puolesta äänestäminen, siis sellaisten, jotka eivät muuten äänestäisi (Mihailov 2000, 74). On myös havaittu, että vaaliluetteloihin merkittyjen äänioikeutettujen määrä on kasvanut

vaalipäivän aikana useilla prosentteilla ja vaaleja edeltävien kyselytutkimusten tuloksista juuri äänestysvilkkkaus on poikennut eniten todellisesta (Zvonovski 2000, 51–52). Esimerkiksi uusilla asuinalueilla äänestysluetteloon on hyväksytty asukkaita, jotka kertovat olevansa muuttamassa vastavalmistuneisiin taloihin (Ljubarev, Buzin & Kynev 2007, 66).

Samoin hylättyjen äänen suuri osuus voi kertoa siitä, että ääniä on hylätty joltakin ehdokkaalta, ja pieni osuus taas siitä, että ääniä on lisätty jollekin ehdokkaalle (Ljubarev, Buzin & Kynev 2007, 136). Hylättyjen äänien osuus on yleensä pienin siellä, missä valtapuolueen osuus äänistä on suurin, mutta kun hylättyjen äänen määrä ylittää noin 3 % valtapuolueen kannatus alkaa taas kasvaa.

Hallinnollisia keinoja äänestysprosentin nostamiseen on käytetty erityisesti etnisten vähemmistöjen asuttamisessa tasavalloissa ja autonomisilla alueilla ja tämä käytäntö on jatkunut Putinin aikana (Aleskerov jm. 2005, 181). Vaalien hallinnointi on kehittynyt ajan myötä, eikä esimerkiksi yli sadan prosentin äänestysvilkkautta, tai yli sadan prosentin kannatusta jollekin puolueelle, enää saatu vuosien 2011 ja 2012 vaaleissa. Aikaisemmin tällaisesta oli yksittäisiä esimerkkejä. Poliittisen vakauden lisääntyminen vuoden 2000 jälkeen on tuonut etnisissä tasavalloissa alkaneen käytännön myös muille alueille. Erityisesti vuosien 2004 ja 2007 välillä pidetyissä paikallisvaaleissa tulosten peukalointi levisi uusille alueille ja myös suuriin kaupunkeihin (Ljubarev, Buzin & Kynev 2007, 34–39). Vuoden 2004 Moskovan paikallisvaalien manipuloinnista venäläinen tutkija totesikin, että kun venäläiset kyllästyvät massiiviseen vaalituloksen väärentämiseen, tulosta ei ratkaista enää oikeussaleissa vaan aukioilla (Buzin 2005, 118).

Selitys vaalituloksen korjailuun joko äänestäjiä painostamalla tai tuloksia väärentämällä löytyy Venäjän poliittisesta kulttuurista. Viimeisten kymmenen vuoden aikana on kehittynyt järjestelmä, jossa on hyväksyttävää se, että valtapuolue voi tukea eniten niitä alueita, joissa sen kannatus on suurinta. Tästä hyvä esimerkki on

Karjalan Sanomien pääkirjoitus joulukuun parlamenttivaalien jälkeen, jossa kommentoidaan Yhtenäisen Venäjän heikkoa tulosta Karjalassa:

Puolueen kannatus on meillä ollut niukin maan kaikista suomalais-ugrilaisista alueista. Asiassa on ikävä kääntöpuoli. ”Mordvassa hyvä tulos? Kannustamme valtion tukipalkkiolla Mordvaa ja keskitymme suomalais-ugrilaisen yhteistyön sinne. Karjala äänesti kierosti? Ei tukea sinne.” Vastaava ajatustapa näyttää sopivan hyvin moskovalaisiin kabinetteihin. Läpi vuosisatojen Venäjällä on sen leipää syöty, kenen lauluja on laulettu. (Karjalan Sanomat 7.12.2011)

Samoin Kaliningradin alueella, jossa Putinin kannatus oli Moskovan jälkeen toiseksi pienin, paikallislehti kirjoitti vaalien jälkeen: ”tärkein kysymys nyt on se, joutuuko joku vastuuseen matalasta prosentista?” (Kaliningradskaja pravda 6.3.2012).

Venäjällä kansalaisyhteiskunnan kehittymättömyys tekee tämänkaltaisen vallankäytön helpommaksi ja vaaleissa annetun kannatuksen vaihtoa hallinnon ylemmältä taholta tulevaan aineelliseen tukeen pidetään hyväksyttävänä ja normaalina. Alueilla, joilla äänestäjät tuntevat itsensä kansalaisiksi, äänestäjien manipulointi ei ole yhtä helppoa, ja vaalien tulokset eivät ole yhtä helposti ennakoitavissa (Kutšanov 2005, 164). Näillä alueilla myöskään hallinnollisen resurssin käyttäminen tulosten väärentämiseen ei ole yhtä helppoa.

Vuoden 2007 parlamenttivaaleissa kaikki edustajat valittiin valtakunnalliselta listalta eikä riippumattomia ehdokkaita enää ollut. Yhtenäinen Venäjä sai äänistä 64,3 % ja onnistui saamaan kahden kolmasosan enemmistön parlamentissa. On arvioitu, että ilman tulosten väärentämistä Yhtenäinen Venäjä olisi jäänyt määräenemmistön alle ja että äänestysviikkaus olisi ollut 10 % matalampi (White 2011, 553). Toisaalta esimerkiksi vuoden 2007 parlamenttivaaleissa viralliset tulokset olivat hyvin lähellä ennusteita ja ovensuukyselyjen tuloksia ja tulosten väärentämisen arvioitiin siten olleen minimaalista (White 2009, 173). Samoin Putinin vastustus oli tärkein tekijä, joka sai epäilemään

vaalien luotettavuutta (McAllister & White 2011, 677).

Myös vastustajat ovat sitä mieltä, että vuonna 2008 presidentiksi valittu Medvedev olisi voittanut myös rehelliset vaalit, vaikka vaalituloksen väärentäminen saavuttikin laajimmat mittasuhteet juuri näissä vaaleissa (Lukinova ym. 2011, 604). Vuosien 2004 ja 2008 välillä Venäjän maaseudulla ei tapahtunut juuri muutoksia vaalituloksissa, mutta kaupunkien vaalitulokset siirtyivät ”epänormaaliin” suuntaan (Lukinova ym. 2011, 621; ks. myös Mebane & Kalinin 2010).

Putinin aikana Venäjä näytti olevan siirtymässä yhden vahvan puolueen järjestelmään ja Venäjän poliittista järjestelmää on kutsuttu ohjatuksi demokratiaksi. Tässä järjestelmässä vallanpitäjät pyrkivät ohjaamaan demokraattista prosessia niin, että vallanpitäjille epämieluisa tulos pyritään estämään muuten kuin väkivaltaan turvautumalla. 1990-luvulla esimerkiksi epäonnistumisesta tässä olivat esimerkiksi Jeltsinin ja parlamentin välinen valtataistelu vuonna 1993 ja valtapuolueen heikko tulos vuonna 1995 aktiivisesta mediakampanjoinnista huolimatta. Putinin aikana oppositio on marginalisoitu ja vaalien tulos on tullut vaali vaalilta odotetummaksi. Yhtenäisen Venäjän vaalimenestyksen syynä on ollut paikallisten eliittien linkittäminen valtapuolueeseen ja ”kykyyn antaa aineellisia etuja laajoille äänestäjäryhmille” (White 2011, 668).

Tutkimusmenetelmä

Tässä artikkelissa on käyty läpi vuoden 2011 parlamentti- ja vuoden 2012 presidentin vaalien vaalitulokset äänestysalueiden tasolla (n. 95 000) ja pyritty etsimään tilastollisia epäjohdonmukaisuuksia joiden avulla vaalituloksen manipulointi voidaan paljastaa. Vaalitulokset on mahdollista kopioida Venäjän keskusvaalilautakunnan alueellisten vaalilautakuntien sivuilta, mutta aineisto on saatavissa koottuna myös esimerkiksi Golos-järjestön sivuilta.

On luonnollista, että eri puolueet saavat erilaisia tuloksia eri osassa maata ja erityyppisillä alueilla. Erot voivat olla suuria jopa paikallisella

tasolla. Ainoastaan paikalliset olot tuntemalla on mahdollista selvittää, miksi jollakin alueella jonkin puolueen kannatus on suurempi kuin viereisellä alueella. Tämän vuoksi suuret erot naapurialueiden vaalituloksissa eivät sinänsä ole merkkejä tulosten peukaloinnista. On mahdollista, että Yhtenäinen Venäjä -puolue voi saada lähes 100 % äänistä joissakin osissa Venäjää, ja on mahdollista, että korrelaatio äänestysaktiivisuuden ja jonkin puolueen kuten Yhtenäisen Venäjän kannatuksen välillä voi olla hyvinkin korkea. Olisi jopa epäuskottavaa, jos (positiivista) korrelaatiota Yhtenäisen Venäjän ja äänestysprosentin välillä ei lainkaan olisi.

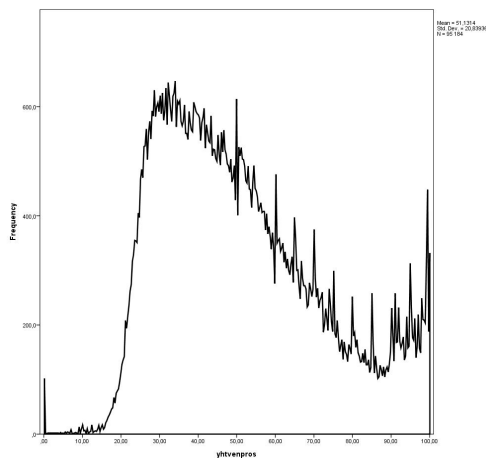
Analyysissä huomiota on kiinnitetty äänestysprosentin, Yhtenäisen Venäjän ja Vladimir Putinin kannatuksen jakaumaan ja sen vaihteluun erityyppisillä alueilla. Myös tasaprosentteihin päättyvien lukujen esiintymistä on tarkasteltu.

Peukaloituja tuloksia

Tilastolliset poikkeavuudet jonkin puolueen saamien äänen jakaantumisessa voivat osoittaa sen, että tuloksia on peukaloitu. Kuvassa 1 näkyy Yhtenäisen Venäjän kannatus äänestysalueittain vuoden 2011 parlamenttivaaleissa. Yhtenäisen Venäjän kannatus äänestysalueilla saavuttaa huippunsa jo noin 35 % kohdalla. Jos kannatus olisi jakautunut tasaisesti, tämän tulisi olla lähellä puolueen saamaa kokonaiskannatusta, joka oli kuitenkin yli 10 prosenttiyksikköä korkeampi. On kuitenkin aiheellista olettaa, että Yhtenäisen Venäjän kannatus ei jakaudu aivan tasaisesti, vaan kannatus on suurempaa esimerkiksi maaseudulla kuin kaupungeissa, ja suurempaa alueilla, jotka ovat esimerkiksi riippuvaisia yhdestä valtion yrityksestä. Tämän vuoksi analyysi on syytä tehdä erikseen suurissa kaupungeissa ja maaseudulla.

Vuoden 2011 vaaleissa Yhtenäisen Venäjän kannatuksen jakauma vastaa normaalijakaumaa noin 40–45 prosenttiin saakka, mutta siitä eteenpäin kannatuksessa on ylimääräiseltä vaikuttava osuus, joka kasvaa sataa prosenttia lähestyttäessä (kuvio 1). Samalla äänestysprosentti ja

Yhtenäisen Venäjän tulos pyrkivät keskittymään tasaprosentteihin täysien kymmenien ja viisien prosenttien kohdalle (50,0 %, 60,0 % jne.) sekä myös yhteen tai kahteen kolmasosaan äänistä (33,3 %, 66,7 %). Kun kannatusprosentit pyöristetään yhden desimaalin tarkkuuteen, havaitaan että esimerkiksi 49,9 % tulos Yhtenäiselle Venäjälle saatiin 102 äänestysalueella, mutta 50,0 % tulos peräti 409 alueella, ja taas 50,1 % tulos 86 alueella. Tilastollisesti näin suuret erot eivät ole selitettävissä muuten, kuin tuloksia manipuloimalla niin, että tulos pyritään saamaan tiettyyn tavoitelukuun. Liian suurilla tasaprosentteihin päättyviä tuloksia oli kaikkiaan noin 1,5 % äänestysalueista. Tasaprosentteihin päättyvät tulokset ovat kuitenkin vain ääritapaus tulosten peukaloinnissa.

Kuvio 1. Yhtenäisen Venäjän kannatus äänestysalueittain v. 2011.

Yhtenäisen Venäjän kannatuksen ja äänestysprosentin välillä oli vahva korrelaatio .72, joka oli huomattavasti suurempi kuin aikaisemmissa vaaleissa (taulukko 1). Lisäksi korrelaatio käyttäytyy erikoisesti: parlamenttivaaleissa Yhtenäisen Venäjän kannatuksen ja äänestysprosentin korrelaatio oli negatiivinen, jos äänestysprosentti oli alle 50 %, mutta vahvasti positiivinen tätä korkeammilla äänestysprosentin tasoilla. Samoin jos Yhtenäisen Venäjän kannatus oli alle 35 %,

Taulukko 1. Parlamentti- ja presidentinvaalien tulosten vertailu vuosina 2003–2012

	2003	2004	2007	2008	2011	2012
valtapuolueen osuus äänistä	37,6 %	71,9 %	64,3 %	71,2 %	49,3 %	63,6 %
äänestysprosentti	55,7 %	64,3 %	63,7 %	69,7 %	60,1 %	65,3 %
äänestysprosentti yli 85 % *	14,6 %	27,1 %	23,7 %	35,3 %	19,4 %	18,5 %
valtapuolueen kannatus yli 85 % *	2,9 %	14,7 %	12,4 %	15,6 %	9,6 %	10,9 %
äänestysprosentti yli 85 % ja valtapuolueen kannatus yli 85 % *	2,6 %	11,8 %	10,8 %	13,6 %	8,5 %	9,1 %
äänestysprosentti 100 % *	4,4 %	5,4 %	5,0 %	5,2 %	3,8 %	3,4 %
valtapuolueen kannatus 100 % *	0,2 %	0,8 %	0,2 %	0,4 %	0,3 %	0,4 %
korrelaatio valtapuolueen kannatuksen ja äänestysprosentin välillä	.44	.40	.57	.55	.72	.58
korrelaatio valtapuolueen ja hylättyjen äänen osuuden välillä	-.12	-.03	-.18	-.22	-.25	-.30

* prosenttia äänestysalueista

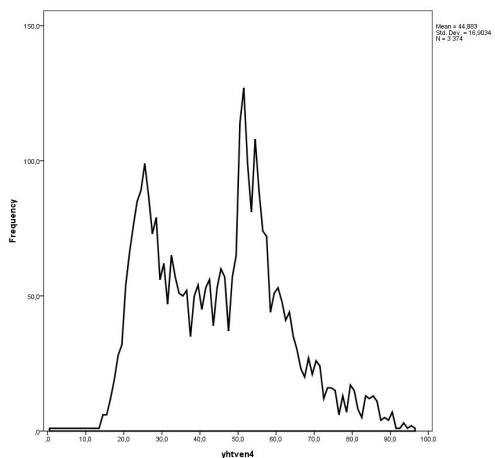
äänestysprosentin ja kannatuksen korrelaatio oli negatiivinen.

Taulukosta 1 näkyy, että epäselvyydet tuloksen jakautumassa, jotka olivat vielä vuoden 2003 vaaleissa vähäisiä, tulivat yleisemmiksi joka vaaleissa vuoteen 2011 asti. Ilmeisesti paikallistasolla uskottiin, että vaalitulosta voidaan peukaloida ilman sanktioita ja hallinnon ylempi taso oli pelkästään tyytyväinen hyvästä tuloksesta. Näin käytäntö levisi etnisiltä alueilta muualle ja maaseudulta kaupunkiin. Vuoden 2011 vaaleissa sekä äänestysprosentti että Yhtenäisen Venäjän kannatus väheni myös virallisten tulosten mukaan, mikä näkyy myös epäilyttävän suurien tulosten määrän pienenemisenä. Tulos oli kuitenkin jakautunut epätasaisemmin kuin vuoden 2007 vaaleissa, mikä antaa aiheita epäillä, että vaalitulosta peukaloitiin suuremmissa osassa äänestysalueita. Kun äänestysprosentin ja valtapuolueen kannatuksen korrelaatio oli vuosina 2007, 2008 ja 2012 lähes samalla tasolla, se oli huomattavasti korkeampi vuoden 2011 vaaleissa.

Joillakin äänestysalueilla havaittu sadan prosentin äänestysvilkkkaus ei sinänsä merkitse vilppitapausta, sillä osa äänestysalueista on vankiloissa, sairaaloissa, armeijan kasarmeissa, laivoilla ja muissa paikoissa, joissa äänestäminen on vaivatonta ja joissa sosiaalinen paine äänestää

on suuri, tai joissa äänioikeutettujen määräksi tulee äänestäneiden määrä. Toisaalta sadan prosentin äänestysvilkkautta esiintyy myös useilla tavallisilla äänestysalueilla, mikä melko varmasti kertoo tulosten väärentämisestä. Sadan prosentin äänestysvilkkauksen alueiden määrä olikin 2011 ja 2012 vaaleissa pienempi kuin aikaisemmin ja äänestysprosentti jäi 99 tai 99,9 prosenttiin.

Moskovassa Yhtenäisen Venäjän kannatus jakaantui varsin erikoisesti. Yhtenäisen Venäjän kannatuksessa oli kaksi huippua: ensimmäinen

Kuvio 2. Yhtenäisen Venäjän kannatus äänestysalueittain Moskovassa 2011.

noin 25 % kannatuksen kohdalla ja toinen, korkeampi 50–60 % välissä (kuvio 2). Moskovalaisilla äänestysalueilla, joilla Yhtenäisen Venäjän kannatus oli alle 40 %, äänestysprosentti oli keskimäärin 53,5 %, mutta alueilla, joilla Yhtenäisen Venäjän kannatus ylitti 55 % äänestysprosentti oli 68,6 %. Yhden, ensin julkaistun, mutta myöhemmin salatun ovensuukyselyn mukaan Yhtenäinen Venäjä sai Moskovassa vain 23,6 % kannatuksen (tosin peräti 37 % jätti kantansa ilmoittamatta) (Kniivilä 2011).

Verrattaessa vuoden 2011 tuloksia aikaisempiin parlamenttivaaleihin vuosina 2003 ja 2007 on havaittavissa selvä ero. Vuonna 2003 Yhtenäisen Venäjän kannatus äänestysalueittain jakautui normaalijakauman mukaan ja piikkejä tasaprocenttien kohdalla oli hyvin vähän. Äänestysalueita, joissa Yhtenäinen Venäjä sai yli 85 % äänistä oli vain 3 % kaikista.

Äänestysprosentti jakautui vuonna 2003 lähes normaalijakauman mukaisesti, ja vasta kun äänestysvilkkaus ylittää 65 %, käyrä alkoi laskea hitaammin. Yhtenäisen Venäjän kannatus korkean äänestysvilkkauksen alueilla oli 63,8 %, mutta toisaalta joillakin sadan prosentin äänestysvilkkauksen alueilla myös jokin muu puolue, esimerkiksi kommunistit, saattoi saada 100 % äänistä. Korkean äänestysvilkkauksen alueita oli suhteellisesti enemmän Mordvassa (77 % äänestysalueista) Tšetšeniassa (69 %), Dagestanissa (68 %), Tatarstanissa (64 %), Orjolin alueella (49 %), Baškortostanissa (47 %), Kabardino-Balkariassa (45 %) ja Kamtšatkalla (45 %). Kamtšatkalla tämän aiheutti laivojen suuri määrä (alueen äänistä näillä alueilla annettiin vain 5,5 %), mutta Orjolin alueella enemmistöissä maaseudun äänestysalueista äänestysvilkkaus oli yli 90 %.

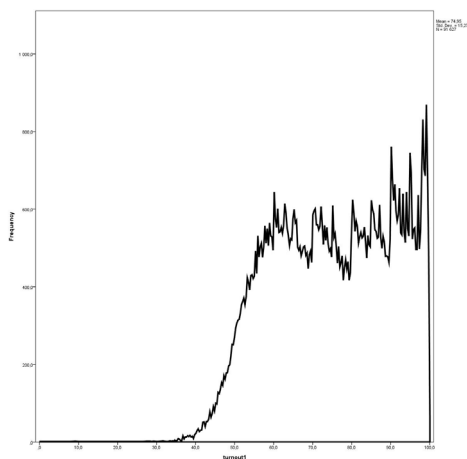
Vuonna 2003 korrelaatio äänestysprosentin ja Yhtenäisen Venäjän kannatuksen välillä oli .44, mikä on korkea, mutta ero etnisten tasavaltojen (korrelaatio .57) ja muiden alueiden välillä (.28) oli huomattavan suuri. On ilmeistä, että vuonna 2003 valtuutetuksen kannatusta nostettiin joko tuloksia peukaloimalla tai äänestäjiä painostamalla pääasiassa etnisissä tasavalloissa ja joillakin

venäläisillä alueilla.

Vuonna 2007 Yhtenäinen Venäjä sai lähes kaksi kolmasosaa äänistä ja suuri määrä huomattavan korkean äänestysvilkkauksen äänestysalueita oli myös monilla uusilla alueilla kuten Kemerovon, Omskin, Penzan ja Tjumenin alueilla. Toisaalta eri alueiden poliittinen ilmasto on hyvin pysyvä vaaleista toiseen ja korkeiden äänestysprosenttien (ja valtuutetuksen kannatuksen) alueita löytyy pääasiassa samoilta hallintoalueilta kuin aikaisemmissakin vaaleissa.

Vuoden 2008 presidentinvaaleissa jo yli kolmasosassa äänestysalueita äänestysprosentti ylitti 85 % ja näillä alueilla Medvedevin kannatus oli 81,4 %. Äänestysprosentin jakautuma ei muistuttanut edes etäisesti normaalijakaumaa vaan oli lähempänä suoraa viivaa sen jälkeen kun äänestysprosentti ylitti 60 % (kuvio 3). Medvedevin kannatus oli virallisten lukujen mukaan 71,4 %, mutta erään venäläisen blogin mukaan se olisi ollut vain 63 % ja äänestysprosentti olisi ollut vain 56 % (Homme de nombres 2008). Äänestysprosenttia (ja voitaneen ehdokkaan kannatusta) lisäävät käytännöt olivat levinneet suureen osaan Venäjän alueita.

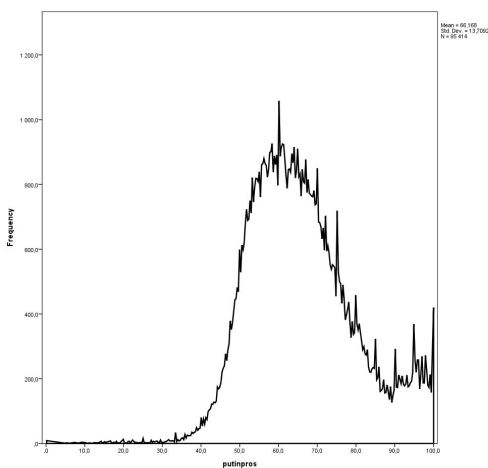
Hyvä esimerkki vaalitulosten sattumanvaraisesta luonteesta on se, että yhdellä dagestanilaisella äänestysalueella täyte-ehdokas Bogdanov

Kuvio 3. Äänestysprosentti äänestysalueittain vuoden 2008 presidentin vaaleissa (lukuun ottamatta 100 % äänestysprosenttia).

sai peräti 97,4 % äänistä ja Medvedev jäi kokonaan ilman ääniä, kun muualla Dagestanissa Medvedev sai lähes kaikkialla vähintään 70 % äänistä ja Bogdanov enintään 3,1 %. Ilmeisesti vaalilautakunta oli erehdyksessä kirjannut Medvedeville tarkoitetun äänimäärän Bogdanoville.

Vuoden 2012 presidentinvaalit olivat käännevaalien ohjailussa ja tuloksen väärentämisessä. Ensimmäistä kertaa äänestysalueiden määrä, joissa äänestysprosentti ylitti 85,0 % kääntyi laskuun (vaikka äänestysprosentti kokonaisuudessaan kasvoi) ja vaikka Putinin kannatus oli huomattavasti korkeampi kuin Yhtenäisen Venäjän vuonna 2011, oli äänestysalueiden määrä, joissa kannatus ylitti 85,0 % lähes sama. Äänestysvilkkaus oli kokonaisuudessaan lähes sama kuin vuonna 2004, mutta huomattavan suuren äänestysvilkkauksen alueita oli selvästi vähemmän. Myös kannatusta kuvaava käyrä oli paljon lähempänä normaalijakaumaa kuin vuonna 2011 (kuvio 4). Liian korkeita tasaprosentteihin päätyviä Putinin kannatusprosentteja oli noin yhdellä prosentilla äänestysalueista eli vähemmän kuin vuoden 2011 vaaleissa. Sitä vastoin korrelaatio hylättyjen äänien ja Putinin kannatuksen välillä pysyi korkeana, mutta jos pienet äänestysalueet ja alueet, joilla hylättyjen äänien määrä oli poikkeuksellisen korkea, laskeetaan pois, korrelaatio oli hieman pienempi kuin 2011 vaaleissa.

Kuvio 4. Vladimir Putinin kannatus äänestysalueittain vuoden 2012 vaaleissa.

Muutos oli erityisen suuri suurissa kaupungeissa ja venäläisillä alueilla sekä monilla alueilla, joilla vuoden 2011 tulokset poikkesivat aikaisemmista vaaleista. Moskovassa Putin sai pienemmän kannatuksen kuin Yhtenäisen Venäjä ja myös äänestysvilkkaus laski 61,3 prosentista 58,1 prosenttiin, vaikka muualla maassa äänestysvilkkaus kasvoi. Monilla moskoyalaisilla äänestysalueilla, joilla Yhtenäisen Venäjä sai epäilyttävän korkean kannatuksen, Putinin kannatus jäi selvästi matalammiksi (Vedomosti 5.3.2012). Korrelaatio Putinin kannatuksen (2012) ja Yhtenäisen Venäjän kannatuksen (2011) välillä oli vain 0.19 eli Yhtenäisen Venäjän kannatus selittää vain pienen osan Putinin kannatuksesta (mukaan on otettu ne äänestysalueet, joissa äänioikeutettujen määrä ei muuttunut vaalien välillä enempää kuin 10 %). Karjalassa, jossa merkittävää tulosten korjailua ei tapahtunut myöskään parlamenttivaaleissa, korrelaatio Yhtenäisen Venäjän ja Putinin kannatuksen välillä oli 0.57.

Epäilyttävät vaalikäytännöt ja korkeat tulokset säilyivät pääasiassa alueilla, joilla niillä on pisimmät perinteet. Suuria muutoksia tapahtui tosin myös joissakin tasavalloissa: esimerkiksi Kabardino-Balkariassa äänestysalueiden määrä, joissa äänestysprosentti ylitti 85,0 %, putosi 99 prosentista yhdeksään prosenttiin ja äänestysprosentti kokonaisuudessaan 96 prosentista 77:ään.

Orjolin alue, joka oli yksi ensimmäisistä alueista tasavaltojen ulkopuolella, joilla epäilyttävän korkeat äänestysprosentit olivat yleisiä, poikkesi valtavirrasta jo vuoden 2011 vaaleissa. Kun vuonna 2008 peräti 60 prosentilla äänestysalueista äänestysprosentti ylitti 85 %, oli tällaisia alueita enää 18 % vuonna 2011 ja vain 10 % vuonna 2012. Orjolin alueen kuvernöörinä toimi vuoteen 2009 asti neuvostoaikainen puoluejohtaja Jegor Strojev, jonka hallintokäytännöt ilmeisesti muistuttivat neuvostoaikaisista. Uuden kuvernöörin, Jeltsinin ajoista presidentin hallinnossa työskennelleen Aleksandr Kozlovin, aikaan poliittinen kulttuuri on kuitenkin muuttunut.

Taulukossa 2 näkyy Putinin ja Yhtenäisen Venäjän kannatus eri äänestysprosentin tasoilla.

Taulukko 2. Yhtenäisen Venäjän (YV), Medvedevin ja Putinin kannatus eri äänestysprosentin tasoilla, %

äänestysprosentti	YV 2003	Putin 2004	YV 2007	Medvedev 2008	YV 2011	Putin 2012
0–40	24,4	71,7	59,2	63,2	34,6	60,4
40–50	32,7	66,4	56,2	62,3	34,0	59,7
50–60	33,8	67,4	56,4	63,0	36,9	56,7
60–70	36,4	68,0	60,1	64,7	47,9	58,6
70–80	42,2	70,2	67,1	69,1	59,3	67,1
80–90	53,6	76,0	74,8	75,1	70,3	75,4
90–100	65,9	87,5	86,6	83,8	82,3	86,6

Vuoden 2007 Yhtenäisen Venäjän kannatuksen suhde äänestysprosenttiin on lähes identtinen Putinin vuoden 2012 tuloksen kanssa. Myös valtakunnallinen tulos oli lähes tarkalleen sama. Vuoden 2008 Medvedevin tulos on myös tätä lähellä, mutta äänestysprosentin yhteys Medvedevin kannatukseen on heikompi. Selvimmin näistä poikkeaa vuoden 2011 tulos: ikään kuin Yhtenäinen Venäjä olisi menettänyt kannatustaan pääasiassa alueilla, joilla äänestysprosentti jäi matalaksi. Vuonna 2008 tosin 54 % äänistä annettiin alueilla, joilla äänestysprosentti ylitti 70 %, kun vuosina 2011 ja 2012 äänistä vain kolmannes annettiin näillä alueilla.

Vuoden 2011 vaalituloksessa äänestysprosentin ja Yhtenäisen Venäjän kannatuksen välinen yhteys oli siis voimakkaampi kuin muissa vaaleissa. Tämä antaa aihetta epäillä, että vaalitulosta manipuloitiin enemmän kuin aikaisemmissa vaaleissa: ääniä on lisätty valtuutusalueelle joko ylimääräisiä ääniä tehtailemalla tai siten, että äänestäjiä on kiertänyt äänestämässä useita kertoja. Kolmas vaihtoehto on äänien lisääminen tuloksia raportoitaessa.

Vuonna 2012 tulos oli suurelta osin toisenlainen. Korrelaatio Putinin kannatuksen ja äänestysprosentin välillä oli pienempi erikokoisilla äänestysalueilla kuin vuonna 2011. Se oli pienempi myös suurkaupungeissa, keskisuurissa kaupungeissa ja maaseudulla erikseen laskettuna ja yhtäläillä tasavalloissa kuin muillakin alueilla. Erityisesti etnisten tasavaltojen ulkopuolella ja

suurissa kaupungeissa Putinin kannatus riippui paljon vähemmän äänestysprosentista kuin Yhtenäisen Venäjän kannatuksen parlamenttivaaleissa. Esimerkiksi Moskovassa (ilman yli 95 % äänestysvilkkauksen alueita) korrelaatio putosi vuoden 2011 peräti 0.62:sta 0.11:een vuonna 2012. Sitä vastoin etnisissä tasavalloissa Putinin kannatus oli edelleen varsin korkea ja alueiden väliset erot tulivat suuremmiksi kuin vuosien 2008 tai 2011 vaaleissa.

Tämän perusteella voi arvioida, että tuloksen peukalointi oli vähäisempää vuoden 2012 presidentinvaaleissa kuin 2011 parlamenttivaaleissa tai vuoden 2008 presidentinvaaleissa. Toisaalta Putinin kannatuksen vahvistaminen äänestäjiä painostamalla tai tuloksia peukaloimalla on edelleen säilynyt joillakin alueilla. On silti vaikea arvioida, kuinka suuri Putinin kannatus olisi ollut ilman tulosten peukalointia. Ennakoarviot ja ovensuukyselyt arvioivat kannatuksen noin 60 % tasolle. Joissain arvioissa on esitelty, että Putin olisi jäänyt jopa alle 50 % äänistä, mutta tilastollisen analyysin perusteella tämä ei vaikuta todennäköiseltä. Putinin kannatus poikkeaa normaalijakaumasta merkittävästi vasta kun kannatus ylittää 85 %. Jos nämä alueet jätetään pois, Putinin kannatus on silti 60,7 %. Tosin rehellisissäkin vaaleissa Putinin kannatus ylittäisi 85,0 % ainakin joillakin äänestysalueilla.

Vakaus ja vaatimukset

Vuosien 2011 ja 2012 vaalit olivat käänne Venäjän poliittisessa kehityksessä. Vuoden 2011 parlamenttivaaleissa Yhtenäisen Venäjän kannatus laski myös virallisten tulosten mukaan ja puolue sai alle puolet äänistä, mutta onnistui kuitenkin saamaan enemmistön parlamenttipaikoista. Sitä vastoin vaalituloksen manipuloinnissa saavutettiin uusi huippu ja tuloksen peukalointi oli laajamittaista myös Moskovassa ja muissa suurissa kaupungeissa.

On huomionarvoista, että tuloksiin liittyvät epäselvyydet ovat jakautuneet epätasaisesti eri alueille. Tämä osoittaa että vaalituloksen väärentäminen ei tapahdu keskusjohtoisesti (ks. Lukinova 2011, 621) vaan paikallisesti tai enintään alueellisesti. Kyse on paikallisten vallanpitäjien pyrkimyksestä näyttää hyviä tuloksia ylemmilleen. Tämä on seurausta Venäjän poliittisesta järjestelmästä, jossa hallinnon alemmat tasot on alistettu ylemmille tasoille, ja jossa ne ovat riippuvaisia keskitetysti kanavoiduista resursseista, joita ylemmän tason vallanpitäjät voivat kanavoida oman harkintansa mukaan. Näin on tietysti jossain määrin myös vakiintuneissa demokratioissa, mutta niissä kansalaisyhteiskunnan ja opposition aktiivisuus estää ainakin suurimmat ylilyönnit.

Venäjän eri alueet ovat kulkeneet eri tahtiin demokratisoitumisessa. Suuret kaupungit ovat omaksuneet monipuoluevaalit nopeammin, mutta sitä vastoin maaseutualueet, erityisesti alueet joissa etnisten vähemmistöjen osuus on suuri, ovat pystyneet vastustamaan demokratisoitumista. Vaaleja nekin järjestävät, mutta tulos on yleensä etukäteen selvä eikä puolueiden välistä kilpailua monissa tapauksissa ole. Tosin paikallistasolla vaaleja käydään ja voitetaan pienillä eroilla, tällöin myös äänestysprosentit ovat yleensä enintään 70–80 % tasolla myös esimerkiksi Dagestanissa.

Alueiden tasolla vaalitulosten väärentäminen on yhteydessä poliittiseen moniarvoisuuteen, lehdistön vapauteen, kansalaisyhteiskunnan kehitykseen, kaupungistumiseen ja venäläisten

osuuteen alueen väestöstä. Jo vuoden 2004 vaalituloksessa yhteys erityisesti alueellisen lehdistön vapauden ja Putinin kannatuksen välillä oli hyvin selvä (Marsh, Albert & Warhola 2004, 271).

Vuosien 2003 ja 2011 välisenä aikana käytäntö, jossa äänestysprosenttia ja valtapuolueen tai pääehdokkaan kannatusta nostetaan erilaisin keinoin, levisi etnisistä tasavalloista muille alueille ja saavutti Moskovon laajassa mittakaavassa juuri 2011 parlamenttivaaleissa. Tulokseen vaikuttaminen voi olla mahdollista Tatarstanissa ilman massiivista tulosten peukalointia, mutta Moskovassa se onnistui vain tulosten korjailulla laskentavaiheessa. Sen tuen hinta, minkä Moskovon vallanpitäjät halusivat näyttää valtionjohdolle, osoittautui liian suureksi, kun rehellisiä vaaleja vaatineet mielenosoitukset alkoivat. Presidentinvaaleissa tulosten manipulointi oli ilmeisesti selvästi vähäisempää, ja ero oli suuri erityisesti Moskovassa.

Parlamenttivaalien jälkeen alkaneet mielenosoitukset rehellisten vaalien puolesta epäilemättä vaikuttivat siihen, että presidentinvaalit olivat rehellisemmät, tai sitten manipulointia on vaikeampi osoittaa tilastollisesti. Mielenosoituksilla oli merkitystä, sillä vaalitulos palasi vähintään edellisten vaalien venäläisittäin hyväksyttävälle tasolle, tai oli jopa näitä vaaleja rehellisempi.

Tämän vuoksi on tärkeää, että vaaleja pidetään, ja on tärkeää että vaaleja ja niiden tuloksia seurataan. Vaikka yksiäkään Venäjällä pidettyjä vaaleja ei voi väärinkäytösten vuoksi kutsua täysin vapaiksi ja oikeudenmukaisiksi, vaaleilla on ollut merkitystä. Jos kyse olisi vain vallanpitäjien oikeutuksen vahvistamista, ei kansalaisilla olisi ollut syytä lähteä mielenosoituksiin rehellisten vaalien puolesta.

Vuosien 2011 ja 2012 vaalit osoittivat, että poliittisella prosessilla on oma dynamiikkansa, jota on vaikea hallinnoida. Kun vaaleja järjestetään ja niihin osallistutaan, äänestäjille syntyy odotuksia politiikan suhteen. Vakaus oli tärkeää Putinin ensimmäisellä kaudella, mutta mitä vakaammiksi olot tulevat, sitä enemmän poliittiset vaatimukset alkavat muuttua.

Lähteet

- Aleskerov, F.T., A. D. Borodin, S. I. Kaspe, V. A. Maršakov, A. M. Salmin (2005), Analiz elektoralnyh predpotštenii v Rossii v 1993–2003 gg.: dinamika indeksa poljarizovannosti. – *Ekonomičeskii žurnal VŠE* 2005:2, 173–184.
- Allina-Pisano, Jessica (2010), Social contracts and authoritarian projects in post-Soviet space: The use of administrative resource. – *Communist and Post-Communist Studies* 43, 373–382.
- Anatomija svobody slova* (2000), Moskva: Obščestvennaja ekspertiza.
- Beichelt, Timm (1997), Nochmals zu den Wahlen in Rußland. Waren sie demokratisch? – Eine Nachlese. – *Osteuropa* 1997: 2, 116–128.
- Bleifuss, Joel & Steven F. Freeman (2011), *Was the 2004 Presidential Election Stolen? Exit Polls, Election Fraud, and the Official Count*. New York: Seven Stories Press.
- Buzin, Andrei (2005), *Moskovskije munitsipalnye vybory 2004 goda: istorija falsifikatsii*. Moskva: RDP "Jabloko".
- D'Anieri, Paul (2005), The last hurrah: The 2004 Ukrainian presidential elections and the limits of machine politics. – *Communist and Post-Communist Studies* 38, 231–249.
- Deckert, Joseph, Mikhail Myagkov & Peter C. Ordeshook (2011), The Irrelevance of Benford's Law for Detecting Fraud in Elections. – *Political Analysis* 19:3, 245–268.
- Homme de nombres (2008), <http://podmoskovnik.livejournal.com/2008/04/17/>.
- Kniivilä, Kalle (2011), *Den försvunna vallokalsundersökningen*. <http://www.kniivila.net/2011/den-forsvunna-vallokalsundersokningen/>.
- Kutšanov, Ilja Semenovich (2005), *Regionalnye vybory v Rossii. Na materialah Pskovskoi oblasti, 1996–2004 gg.* Julkaisematon historiallisten tieteidien kandidaatin väitöskirja. Moskva: Moskovski gosudarstvennyi oblastnoi universitet.
- Lašin, Denis Vladimirovitš (2009), *Vybory v protsessah i mehanizmah legitimatsii regionalnoi vlasti (na primere respubliki Mordovija)*. Julkaisematon poliittisten tieteidien kandidaatin väitöskirja. Moskva: Moskovski gosudarstvennyi universitet.
- Levin, Inés, Gabe A. Cohn, Peter C. Ordeshook & R. Michael Alvarez (2009), *Detecting Voter Fraud in an Electronic Voting Context: An Analysis of the Unlimited Reelection Vote in Venezuela*. Proceedings of the 2009 conference on Electronic voting technology/workshop on trustworthy elections. June 23, 2009. Saatavissa <http://dl.acm.org>.
- Ljubarev, A.E., A. Ju. Buzin & A. V. Kynev (2007), *Mertynye duši. Metody falsifikatsii itogov golosovanija i borba s nimi*. Moskva: Nikkolo M.
- Lukina, Evgeniya, Mikhail Myagkov & Peter C. Ordeshook (2011), Metastatised Fraud in Russia's 2008 Presidential Election. – *Europe-Asia Studies*, 63:4, 603–621.
- Lukina, Evgeniya, Mikhail Myagkov & Peter C. Ordeshook (2011), Ukraine 2010: Were Tymoshenko's Cries of Fraud Anything More Than Smoke? – *Post-Soviet Affairs* 27:1, 37–63.
- Marsh, Christopher, Helen Albert & James W. Warhola (2004), The Political Geography of Russia's 2004 Presidential Election. – *Eurasian geography and economics* 45:4, 262–279.
- McAllister, Ian & Stephen White (2011), Public Perceptions of Electoral Fairness in Russia. – *Europe-Asia Studies* 63:4, 663–683.
- Mebane, Walter R. Jr. & Kirill Kalinin (2010), *Electoral Fraud in Russia: Vote Counts Analysis using Second-digit Mean Tests*. Prepared for presentation at the Annual Meeting of the Midwest Political Science Association, Chicago, IL, April 22–25, 2010.
- Mihailov, Valentin (2000), Demokratizatsija Rossii: razlitšnaja skorost v regionah. (Analiz vyborov 1996 i 2000 gg. Mesto Tatarstana sredi subjektov RF). – V.V. Mihailov, V. A. Bažanov & M. H. Farukšin (red.): *Osobaja zona: Vybory v Tatarstane*. Uljanovsk: Kazanskoje otdelenije Meždunarodnoi Pravozaštitoi Assamblei, 2000, 25–84.
- Myagkov, Mikhail, Peter C. Ordeshook & Dimitri Shakin (2009), *The Forensics of Elections Fraud. Russia and Ukraine*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Razgnevannyje nabljudateli. Falsifikatsii parlamentnyh vyborov glazami otševidcev* (2002), Moskva: Novoje literaturnoje obozrenije.
- Sobjanin, A.A. & V. G. Suhovolski (1995), *Demokratija, ograničennaja falsifikatsijami: vybory i refedendumy v Rossii v 1991–1993 gg.* Moskva: Projekttnaja grupa po pravam tšeloveka.
- Vedomosti 5.3.2012, *Opasnyje stali šestnymi*. <http://www.vedomosti.ru/special/president-elections-moscow.shtml>.
- White, Stephen (2009), The Duma election in Russia, December 2007. – *Electoral Studies* 28, 141–173.
- White, Stephen (2011), Elections Russian-Style. – *Europe-Asia Studies*, 63:4, 531–556.
- Zvonovski, Vladimir (2000), Golosujem spisokom... Spiskom izbiratelei. – *Monitoring občestvennogo mnenija* 2, 51–52.